

Adams Vanya

VANJA RADAUŠ

MI PAMTIMO...

NAKLADNI ZAVOD HRVATSKE
ZAGREB 1945

Ovaj niz linoreza nastao je još koncem godine 1943., kada sam nakon kraćega boravka u Žumberku krenuo preko Pokuplja, Banije i Korduna u Liku.

U Žumberku se rodila klica za tu mapu, gdje sam prvi put vidio potpuno upropaštena, srušena i spaljena sela i naišao na prve jame. Tu sam prvi put sagledao krvave i užarene horizonte, to su gorjela sela i gradovi. Tu sam prvi put čuo vrisak i jauk žena, koje su Nijemci oko Sošica tukli, vješali i silovali. A kada smo, probijajući se kroz neprijateljski obruč, prelazili iz Žumberka u Pokuplje, pa zatim u Baniju i Kordun, prolazili smo kroz uništena naselja, kraj stravičnih jama, koje su bile pune poklanih žrtava. Na Kordunu, Baniji i Lici svaka stopa je grob. Od naselja negdje su se vidjeli još temelji bivših kuća zaraslih šikarom, šipražjem. Jame strašne i jezive svuda uokolo, a preživjeli narod sklonjen po bajtama — priča — priča o danima užasa. Taj narod govori sa stravom o svemu onom, što je pored njih i preko njih prešlo.

Nema kuće ni ognjišta, koji nekoga svoga ne oplakuju, ali se isto tako rijetko nađe ognjište, koje nema nekoga svoga u Oslobodilačkoj borbi.

Možda je suvišno, da naglašujem, kako među ovim prikazanim scenama nema ničega izmišljenog, sve je to uistinu bilo, sve je to krvava stvarnost, ma koliko ona izgledala strašna i nevjerojatna, štoviše, u ovoj knjizi nije ni moglo biti sve obuhvaćeno. Stvarnost je strašnija, zločini mnogobrojniji. Fašizam je bio neupamćeno krvav.

Kada sam stigao u Liku, negdje početkom studenoga 1943., sve ovo doživljeno mučilo me, i ja sam pod dojmom tih utisaka, kao i pod dojmom onih utisaka, koje sam iz Zagreba donio, izbacio iz sebe i izrezao sve te linoreze u jednom relativno vrlo kratkom vremenu, svega nekoliko tjedana je trajao taj posao. Kada sam završio rad, na-

brojio sam svega 54 otiska, a danas ih imam samo 48; ostalo je izgubljeno, barem ja nisam mogao do njih da dođem. Kasnije sam htio da nastavim radom, no nisam bio više u stanju.

U početku sam pokušavao da otiske pravim sam, bez »preše«, pomoću jednoga ručnog gumenog valjka, no otisci nisu bili dobri, nisu bili dovoljno čisti. Taj valjak i štamparska boja stajala mi je na raspolaganju u Prop-odjelu ZAVNOH-a, koji se tada nalazio u Otočcu, gdje sam u to vrijeme boravio. Početkom siječnja došao je pokret, mi smo krenuli za Kordun, a linoleumske ploče predane su štampariji »Vjesnika«, koja se tada nalazila u Turjanskom u Lici. Tamo u štampariji počelo je sistematsko štampanje, no posao se je polako odvijao, jer je štamparija bila preopterećena štampanjem velik broj novina, brošura, plakata, letaka i t. d. Tamo je bilo otisnuto svega oko 20 ploča, kada je neprijatelj počeo naglo nadirati u Liku, i cijela štamparija morala je biti demontirana i sa cijelim inventarom, pa i s mojim pločama, stavljena je u zemunice. U svom nadiranju neprijatelj je došao i u Turjansko; u nekoliko zemunica su provalili, među njima i u jednu, u kojoj je bio dio mojih ploča; banda je zapalila i ploče i otiske, tako da je znatan dio radova već onda upropašten. Poslije ofenzive drugovi iz štamparije, prazneći zemunice, odnesoše sa ostalim stvarima i ostatak mojih ploča u novu štampariju, u Petrovu goru. No stjecajem prilika i taj se je drugi dio ploča zagubio, ne velim izgubio, možda se ipak još nešto nađe, no činjenica je, da danas nemam ni jedne ploče. Spašen je vrlo maleni dio otisaka iz štamparije, to je manji dio reprodukcija u ovoj knjizi, a ostatak reprodukcija učinjen je prema otiscima, koje sam ja učinio gumenim valjkom još u Otočcu. Pojedini otisci su doslovno unikati, danas u vrlo rdavom stanju, jer su bili po nekoliko puta zakopavani u zemunicama, tako da je vlaga skoro potpuno uništila papir.

Ti su linorezi nastali u suviše teškim prilikama, a da bi mogli biti uistinu besprijeekorni u tehničkom pogledu. Sam kvalitet linoleuma bio je vrlo različit, svaka ploča je bila od nekoga drugoga komada linoleuma, najčešće od otpadaka, ispucanih i neravnih, tako da se je vrlo teško rezalo i još teže štamvalo. Najčešće sam morao teme prilagoditi formatu ploče, koju sam našao, tako da ni u kompoziciji nisam bio potpuno slobodan. Alat za rezanje, to je bio najčešće običan džepni nožić, pravoga alata bilo je tako malo, svega jedan ili dva nožića, koje smo

međusobno svi umjetnici morali jedan drugome posuđivati, već prema zadatku, kakav je tko imao. Tek kasnije dobavili su nam drugovi iz Zagreba alat za rezanje, no tada sam već bio s mapom gotov. Osim toga radio sam strahovito brzo i grozničavo, izbacio sam koji put i po dvije ploče dnevno, te sam nakon kratka vremena bio potpuno iscrpljen, tako da kasnije nisam bio više u stanju da tu mapu nastavim, sve, što sam kasnije učinio, bili su crteži perom, olovkom ili akvareli.

Predajem ove radove javnosti onakve, kakvi jesu, jer su oni spontani odraz svega onoga, što sam doživio u prvim danima moga partizanskog života, i strašnih refleksija, što sam ih ponio iz Zagreba. Ti su radovi produkt tehničkih mogućnosti i sredstava, koja su nam stajala na raspolaganju. Radili smo onako, kako smo najbolje znali i mogli, a drugovi su nam išli na ruku i izlazili nam u susret do skrajnjih mogućnosti.

Naslove pojedinim listovima nisam htio dati, jer nalazim, da je to suvišno, možda će govoriti više od bilo kakva komentara.

Vanja Radauš

Zagreb, mjeseca jula 1945.

